

Зордук-зомбулукка кабылган балдардын психологиясы

Балдарга зомбулук көрсөтүү көйгөйү биздин республикада гана эмес, бүткүл дүйнө жүзүндө актуалдуу. Бул өтө татаал жана маанилүү маселени ар тараптан сапаттуу чечүү зарыл: ата-энелердин катышуусунан баштап, ар башка тармактын адистерин, алардан ичинде укук коргоочуларды тартууга чейин. Балдарга зомбулук көрсөтүү көрүнүшүн жоюу абдан маанилүү, анткени балдарга болгон мындай мамиле эч качан үчүн жакшы натыйжаларга алып келбейт.

Бир кезде зордук-зомбулукка дуушар болгон адамдар чоңойгондо дагы эртеби кечпи же жеке жашоосунда, же жумушунда, же жакындары менен болгон мамилесинде көп кыйынчылыктарга кезигишет. Ошондуктан мындай балдарды өз убагында аныктоо жана алар менен иштөө өтө маанилүү, анткени мугалимдерден жана социалдык педагогдордон көп нерселер көз каранды.

Зордук-зомбулук түшүнүгү боюнча ар башка илим тармагынан да, мыйзамдык, укуктук чечмелөө жагынан да ар түрдүү аныктамалар бар. Эгерде балдарга карата зомбулуктун аныктамасы жөнүндө айта турган болсок, анда «Зордук-зомбулук» – бул баланын ден-соолугуна, инсандыгына коркунуч келтирген же анын укугун бузган физикалык, психологиялык же социалдык мүнөздөгү тийгизген тескери таасирлер. Ошентип, балага зыян келтирген же кандайдыр бир артыкчылыктардан ажыраткан, балага карата жасалган бардык тескери аракеттер зомбулук көрсөтүү болуп саналат.

Ошондой эле ушул теманын контекстинде "балдарга карата зомбулук мамиле" түшүнүгү көп кезигет. Бул категорияга чоңдордун же башка балдардын кокустан же атайылап кылган туура эмес мамилеси жана анын кесепетинен балдардын укуктары бузулуп, кандайдыр бир жаракаттарды алып, баланын өлүмгө чейин барышы кирет.

Зомбулуктун түрлөрү

Балдарга карата зомбулуктун кеңири таралган түрлөрүнө төмөнкүлөр кирет:

- Физикалык зомбулук;

- Психологиялык зомбулук;
- Сексуалдык зомбулук;
- Баланын укугунан ажыратуу жана анын муктаждыктарына кайдыгер мамиле жасоо.

Зомбулуктун түрлөрү			
<i>Физикалык</i>	<i>Психологиялык</i>	<i>Сексуалдык</i>	<i>Баланын муктаждыктарына кайдыгер</i>
Зомбулуктун аныктамасы			
Баланын ден соолугуна атайылап зыян келтирүү	Психикалык жана эмоционалдык абалына зыян келтирүү	Баланын жыныстык бүтүндүгүн бузуу	Ата-энелердин же камкорчулардын өз милдеттерин адилетсиз аткаргандыгына байланыштуу баланы негизги муктаждыктарына ажыратуу
Зомбулуктун көрүнүштөрү			
-токмоктоо; -физикалык жазалоо; -жаракат келтирүү. - кордоо; -дайыма сындoo; - чектен чыккан талаптар;	- басынтуу; - коркутуулар. -мажбурлап жыныстык катнашка баруу; -балдардын сойкулугу;	-балдардын порнографиясы . - баланын керектөөлөрүнө ылайык жетиштүү тамактануу, кийим-кече, билим берүү ж.б жоктугу;	- балага керектүү камкордуктун жана тийиштүү көңүлдүн жоктугу.

Балдарга багытталган зордук-зомбулуктун психологиялык кесепеттери

Бала кездеги же мектеп курагындагы зордук-зомбулук маселеси абдан актуалдуу болуп саналат, анткени баланын башынан өткөн ар бир зордук-зомбулук анын жашоосунда травмалык изин калтырат. Жада калса, бойго жеткен адам өзүнө каршы көрсөтүлгөн зомбулукту кыйынчылык менен көтөрөт, ал эми толук кандуу калыптана элек баланын денеси жана психикасы жөнүндө сөз кылуу мүмкүн эмес.

Баланын алган травмалары жашоосуна ар түрдүү кесепеттерин тигизиши мүмкүн. Мындай көрүнүштөрдү **бир нече топко бөлсө болот:**

- **Физикалык кесепеттер** - баланын зомбулукка кабылганын же кордолуп жаткандыгын түшүнүш үчүн аларды сыртынан эле байкаса болот. Буга баланын денесиндеги ар кандай көргөнгөн тактар, жараттар, жаралар, сыныктар ж.б. кирет. Бул жаракаттардын көпчүлүгүн көрүү оңой жана бала эмне болуп жатканын билүү үчүн тиешелүү чараларды көрүү керек.

Зордук-зомбулуктун физикалык түрү өтө коркунучтуу, анткени денеге жана психикага узак мөөнөткө чейин зыян келтириши мүмкүн. Айрым зыяндарды дароо аныктоо да кыйын жана натыйжасында алар баланын органдарына узак убакытка чейин зыяндуу таасир бериши мүмкүн. Мисалы, баланы башка уруу – нерв системасынын иштешин, интеллектуалдык жөндөмүн начарлатат, ошондой эле бала өз эмоцияларын контролдой албай көйгөйлөр пайда болушу мүмкүн.

- **Психологиялык кесепеттер** – физикалык кесепеттерге караганда сыртынан аныктоо бир кыйла татаал. Көпчүлүк учурларда балага жасалган психологиялык зомбулук анын жеке өнүгүүсүнө терс таасирин тийгизет. Зордук-зомбулуктун натыйжасынан келип чыккан психологиялык травманын эң көп кездешкен **көрүнүштөрү** төмөнкүлөр:

- баланын өзүн-өзү баалоосунун кескин төмөндөшү;
- башынан өткөргөндөрдөн уялуу жана өзүн күнөөлөгөн сезимдин калыптанышы;
- жаңы нерсени үйрөнүүдөн коркуу;
- социалдык байланыш түзүүдөгү көйгөйлөр – баланын башкалардан качуусу, же башкалардын баладан качуусу;
- айлана-чөйрөсүнө болгон агрессиялык мамиленин калыптанышы – өзүнөн алсыздарга кол салуу, аларга өзүнүн көйгөйлөрүн таңуулоо;

□ "Жакшы көргөн үчүн урат", "Зордук-зомбулук - максатка жетүүнүн жолу", "Мен алсызын, мени эч ким сүйбөйт" ж.б.ушул сыяктуу туура эмес / деструктивдүү мамилелердин калыптануусу.

● **Социалдык кесепеттер** – баланын коом менен өз ара мамилесинин начарлашында, асоциалдык же девианттык жүрүм-турумдун калыптанышында байкалат. Зомбулукка дуушар болгон балдар мугалимдерге жана башка чоң кишилерге ишенбей калат, мектептин окуу программасына, окууга көңүл бурбай, классташтарынан артта калышы мүмкүн. Бир катар изилдөөлөр көрсөткөндөй, жашы жете элек кылмышкерлердин көпчүлүгү балдарга зомбулук колдонулган үй-бүлөлөрдөн чыгат, анткени, баланын инсандыгы деструктивдүү чөйрөдө өнүгүп: “жан багыш үчүн бир гана жол бар – башка адамдарга зомбулук колдонуу” деген түшүнүк калыптанып калат.

Демек, балдарга багытталган зордук-зомбулук көйгөйү - учурдун эң орчундуу көйгөйлөрдүн бири. Балдардын жана мектеп окуучуларынын физикалык жана психологиялык коопсуздугун камсыз кылуу ар бир адамдын негизги милдети болуп саналат. Ар бир ата-эне жана педагог зомбулуктун белгилерине көңүл буруп, түшүнүш керек. Ошондой эле, бул балдардын ден-соолугуна жана психикалык комфортуна тийген зыянды өз убагында аныктап, балага туура кам көрсө, зомбулукту кыйла азайтса болот.

Адабияттар

- Зиновьева Н.О., Михайлова Н.Ф. Психология и психотерапия насилия. Ребенок в кризисной ситуации. – СПб.: Речь, 2003.
- Платонова Н.М., Платонов Ю.П. Насилие в семье: Особенности психологической реабилитации. Учебное пособие – СПб.: Речь, 2004.
- Савинков С.Н., Козырёва В.В. Профилактика семейного насилия: рекомендации психолога. – Казань: Изд-во «Бук», 2018